

Néhány szó a jászsági pendzsomról

tanult hosszabb-rövidebb ideig turkológiát vagy konzultált vele több külföldi tudós, így Martti Räsänen finn professzor, Blaskovics József a prágai, majd később a hatvanas években Vladimir Drimba a bukaresti, Stanislaw Kaluzynski, a varsói egyetem tanára és sokan mások. A háború utáni végzett magyar turkológusok közül egyetemi tanár lett Kakuk Zsuzsa, aki őt követően lett a tanszék vezetője, Hazai György akadémikus, hosszú ideig a berlini egyetem tanára, Bodrogligeti András, a Los Angeles-i egyetem professzora és Káldy-Nagy Gyula Fekete Lajos életművének folytatója, a budapesti Török Filológiai Tanszék professzora Vásáry István és Mándoky Kongur István is. Nála tanultak turkológiát többen, akiknek nem a turkológia volt a fő szakja, pl. Kara György, aki később a mongol tanszék vezetője lett. Amikor száz szemeszter után Kakuk Zsuzsának átadta a tanszék vezetését, egy páratlanul gazdag életszakaszt zárt le.

Szülővárosával sohasem szűnt meg a kapcsolata, gyakran hazajárt Karcagra, ilyenkor jó barátja Gaál László (iranista, 20 éven át a karcagi gimnázium igazgatója) házában vendégeskedett. Németh Gyula, Gaál László és Györffy István volt a hazai keletkutatás motorja a 20. század első felében. Nekik köszönhető, hogy városunk számos neves, főleg török kutatót láthatott vendégül, ilyen módon is bekerülve a tudománytörténetbe ápolva nagynevű szülöttjének emlékét.

Németh Gyula professzor 86 évesen, 1976. dec. 12-én hunyt el. A karcagi Déli temetőben nyugszik, sírja a Nemzeti Sírkert része, 2006 óta védett.

Elzarándokolt a sírjához 1993-ban a kunok kaukázusi rokon népének, a kumük népnek legendás híru írója, költője, Mahammat Badrutdin, akinek immár törökül is megjelent a Kopan üzengi – *Elszakadt kengyel* című, városunkról és Mándoky Kongur Istvánról írott műve. Több alkalommal jártak Törökországból, az Ankara Egyetem Hungarológiai tanszékének tanárai és hallgatói, hogy csak a leghíresebbeket, Prof. Dr. Naciye Güngörmüst, Hilmi Ortacot, Cemal és Mesude Senolt, említsem, és az ugyan-csak ankarai székhelyű Hacettepe Egyetem Néprajzi Tanszékének professzorát, Prof. Dr. Özkul Cobanoglut és munkatársait, néhány hallgatóját említsem. Zarándokhely a törökségi kultúrával foglalkozó tudósok számára a Karcagon nyugvó Németh Gyula sírja.

Emlékét kegyelettel őrizzük.

Dr. Bartha Júlia turkológus, etnográfus

A népi táncalkalmak egyike a rejtélyes nevű jászsági pendzsom. A néptáncok ismert kutatója, Pesovár Ferenc a Magyar Néprajzi Lexikonban külön szócikket szentelt a pendzsomnak. Miszerint a pendzsom a spontán táncalkalmak jászsági elnevezése, melyeket előzetes megbeszélés alapján vasárnap délutánonként rendeztek meg. Jó időben fák árnyékában a szabad ég alatt táncoltak, máskor pedig zárt helyen. A tánchoz citerást fogadtak, de a későbbiekben mellette harmonikást is foglalkoztattak. S összeadtak némi pénzt a zenészek számára. A pendzsomon általában éjfélig, de sokszor hajnalig is táncoltak. Pesovár szerint új ház építése alkalmával is rendeztek pendzsomot. Erről a táncalkalomról Pesovár hasonlóképpen írt a legújabb magyar néprajzi összefoglalás VI. kötetében (Népzene, Néptánc, Népi játék).

Legújabban pedig 2020-ban Bathó Edit, a Jász Múzeum maga is magas színvonalú néptáncos múlttal rendelkező igazgatója tollából látott napvilágot a Jászság 18–21. századi táncéletét bemutató monográfia. A zene és általában vele együtt ének ütemére is végzett ritmusos mozgás, a tánc a történelmi múltban is fontos szerepet játszott az ember életében. A középkorban és még később a tánc volt a városi és falusi fiatalság legkedveltebb szórakozása. Mint a könyv szerzője írta: „A különböző táncalkalmak nemcsak a kapcsolódásra, önfeledt mulatozásra, de a fiatalok ismerkedésére, s az idősebb emberek társas érintkezésére is lehetőséget nyújtottak.” Ehhez azonban még annyit hozzátehetünk, hogy az önfeledt mulatozás nem egyszer a közösség bevett szokásainak áthágásához is vezetett, amit az előljáróság, ha tehette, meg is büntetett.

Bathó Edit kitűnő munkájából ismerhetjük meg, hogy a Jászságban a 18–19. században a csárdák, kocsmák életének szerves része volt a tánc. A jászsági települések protokollumaiból (tanácsi jegyzőkönyvek) tudható, hogy a lakóházak is gyakran táncmulatságok színhelyei voltak. Azonban az itt feljegyzett adatok csupán arról szólnak, hogy mikor, milyen alkalomból rendezték a házi mulatságot, amely a tanácsi jegyzőkönyvekbe rendre az azokban elkövetett kihágások miatt

kerültek bele. Hogy volt-e ezeknek a táncalkalmaknak külön elnevezése, arról már a jegyzőkönyvekben nem írtak. Arról azonban igen, hogy ilyen alkalmakkor rendre akadt muzsikus is, aki a talp alá valót szolgáltatva. Az említettek mellett Bathó Edit részletesen beszámolt még a jászsági céhek farsangi multságairól, a munkához és a családi élet ünnepeihez fűződő (névnap, keresztelő, lakodalom) táncalkalmakról, valamint a paraszti élet 20. századi táncalkalmairól.

Utóbbi fejezetben a szerző hangsúlyozta: „A Jászság nagy kiterjedésű tanyavilágában egészen az 1950-es évek közepéig élénk maradt a házi bálók, spontán táncalkalmak kötetlen kerete. A Jászság legtöbb falujában pendzsomnak... hívták azokat az engedély nélküli összejöveteleket, ahol énekeltek, játszottak, táncoltak, ha jó volt az idő, a tanya előtti gyepen, télen pedig a házban vagy az istállóban. Vasárnap délután, amikor a ház körüli munkával már végeztek, összejött a tanyai fiatalság egy-egy tanyán, és sokszor hajnalig eltáncoltak, elmulattak.”

Az ismertetlen nevű pendzsommal mint sajátos táncalkalommal kapcsolatban felvetődik néhány kérdés. Példéül: milyen történelmi múltra tekinthet vissza a pendzsom? Általános jellemzője volt-e ennek a táncalkalomnak, hogy engedély nélkül tartották? Honnan eredhet maga az elnevezés?

A továbbiakban megpróbálunk a felvetett kérdésekre válaszolni, előzetesen is hangsúlyozva, válaszainkat nem tartjuk kizárólagos érvényűeknek, feltétlenül helyesnek sem. Nyilvánvalóan lehetséges más megoldás is.

Szükséges megemlítenünk, hogy a török a meghódított lakosság, elsősorban a keresztények életének megszervezésére, a polgári közigazgatás teendőinek az ellátására, legalább is Jászberényben, bíróságot, kádi hivatalt állított fel. A kádi hivatali hatásköre messze túllépett a jogszolgáltatáson. Fontos feladataik voltak a török hadsereg ellátásában, a gazdasági és pénzügyi élet szervezésében és az adóztatásban. A magánember hozzájuk fordulhatott peres ügyeiben, közjegyzői szerepet is betöltöttek a szerződés-kötéseknél, végrendelezéseknél. A török mintegy félszáz kádit telepített a hódoltsági területekre. A jászberényi

kádi hivatalt az 1620-as évek elején szüntették meg a helyi török erősség (palánk) leégését és a törököktől való felhagyását követően. A kádi mellett Jászberényben, mint a hódoltságban mindenütt másutt, működött a tanács, a helyi előljárási, amelynek mind a török megszállók, mind a magyar előkelők végrehajtó szerepet szántak. Azonban ezek a választott testületek rendre átlépték tevékenységük szűkre szabott határait, állandó harcban állottak érdekeik és jogaik védelmében, védtek, őrizték a maguk autonóm világát. Hegyi Klára a hazai török be rendezkedés kiváló ismerője szerint legjobb példa erre a törekvésre Jászberény, s körülötte az egész Jászság helyzete. Amikor a nádor a Jászság szabad önvédelméről megegyezett a budai török szervekkel, egyben igyekezett belső önállóságukat, kiváltságait is elismertetni velük. S a Jászberényben fennmaradt nagyszámú török iratban nincs is semmiféle utalás arra, hogy a török hivatalok beavatkoztak volna a jászok önmaguk által irányított belső életébe. A török közigazgatás visszahúzódott a lakosság életének szervezésétől.

A helyi előljárási Jászberényben nemcsak az odavetődő tolvajok, hanem a városbeli vétkes polgárok felett is ítélték. 1651 őszén három helybéli gonosztevőt végeztek ki, 1654-ben egy állatokat eltulajdonító tolvajt és három embert boszorkányság vádjával. A főbenjáró bűnök megtorlásából következik, hogy a városi tanács a kisebb ügyekben is önállóan járhatott el. A rengeteg apró vétség után a város kasszája számára hajtotta be a bírságokat. A nagyobb bűnöket is (paráznaság, verekedés, lopás, útonállás, gyilkosság) a város derítette fel, azonban ezekért a török szabta ki a büntetést. Tehát, a jászberényi városi előljárási a török hódoltság időszakában is hatékonyan működött, s bár helyi tevékenységükre vonatkozó iratok a török okleveleken kívül nem maradtak fenn ebből az időszakból, mégis nyugodtan feltételezhetjük, mint ahogyan a 18. században már dokumentáltak, a megelőző két évszázadban is eljárak minden hasonló esetben.

A hódoltság idején, a török az olyan rendezvények közül, amelynek szerves része volt a vigalom, a tánc, egyedül a házasságkötéseket, a lakodalmakat adóztatta meg az úgynevezett menyasszonyadóval (a hódoltságban a lakodalmát ülő hitetlen leány után 0, az újránházasodó özvegyasszony után 15 akcsét kellett fizetni), minden más

táncmulatsághoz köthető kihágás a helyi előljárási hatáskörébe tartozott.

A népi táncalkalmak közül a kocsmákban, csárdákban inni, majd az elfogyasztott ital hatásaként énekelni, táncolni az egész középkori Európában, így a Magyar Királyságban is közönséges cselekedet volt. Semmiféle olyan okot nem látunk, a népesség időszakos elfutásával járó háborús időszakokat kivéve, hogy a Jászságban a török hódoltság idején is ne így lett volna. A Jászságban a kocsmák ebben az időben is a helyi előljárási kezében voltak. A kocsmái táncmulatságokat a tanács hivatalból ellenőrizni tudta, azok tehát engedélyezettnek tekinthetők.

Azonban feltételezzük, hogy a török hódoltság idején a kocsmái mulatozás mellett szintén zajlottak házaknál megrendezett spontán táncalkalmak, amelyekhez valószínűleg nem kellett engedély. Ezt nem tudjuk bizonyosan, csupán feltételezzük. (Ebben az időszakban még tanyákról nem beszélhetünk.) Azonban éppen a spontán szerveződés miatt ezek a táncalkalmak nem is feltétlenül jutottak az előljárási tudomására.

A török hódoltság idején a szultáni kincstárnak a birodalom nem muszlim alattvalói dzsizje, más néven harádzs (a magyarban harács), az európai nyelvekben fejadónak nevezett adót fizettek. A török földesúrnak pedig a perza iszpendzsi (ötöd), a defterekben *iszpencse* néven bejegyzett kapuadót kellett befizessék. Azonban a török birodalomban volt még egy *pendzsi* (ötöd) néven követelt fejadó, amelyet a hadifogoly értékének ötödreszeként kellett a szultánnak befizessen a foglyot ejtő harcos. Azonban a meghódítottak is rabszolgaságuk váltságaként szintén *pendzsi* néven adóztak. Talán nem a valóságtól elrugaszkodott elképzelés, ha az *iszpencse*, *iszpedzsi*, *pendzsi* adónemet összefüggésbe hozzuk a *pendzsom* kifejezéssel. Úgy gondoljuk, hogy a spontán táncalkalmak jászági elnevezése hódoltság kori török elnevezésre megy vissza. Azt azonban, hogy miért kapta a spontán rendezett táncmulatságok neve egy a török adónemekkel összefüggésbe hozható 'ötöd' kifejezéssel kapcsolatos *pendzsom* nevet, jelenlegi ismereteink szerint még hitelesen nem magyarázható meg.

**Dr. Selmeczi László ny. régész,
néprajzkutató**

Jászberényből indult a 48-as katonai hagyományörző mozgalom

A Tavasz Emlékhadjárat immár a Magyar Értéktárban

„Atilla Rómát remegtető hunjainak, Baján Bizáncot sarcoló avarjainak és Árpád hont alapító magyarjainak kései vérei verekedtek függetlenségért, jogért és hazáért. Koppány nem alkuvó, ősi törvényt fogadó, Hunyadi törököt verő és Rákóczi labancot ríkató seregei támadtak fel újra, hogy ismét nagyot és szépet alkossanak az európai történelem színpadán. Petőfi, Kossuth, Görgey és a többiek, ismertek és ismeretlenek, magyarok és a magyarságért vérzők írták zászlóikra 1848-49-ben: „Szent az ügyünk, nem rettegünk” – olvashatók Fülöp Tibor Zoltán szavai azon a bronz emléktáblán, amely 2013-ban, a 25. Tavasz Emlékhadjárat tiszteletére került a jászberényi városháza falára.

Fülöp Tibor Zoltán, a tavaszi emlékhadjáratok rendezője Fotó: F.T.Z.

A szerző, aki több mint három évtizede főrendezője az évente útnak induló rendezvénykígyónak, így folytatja 2014-ben megjelent Huszárlakodók című művében: „Majd 140 év eltelik – s hagyományörző lovasok jönnek, kiknek vannak elveik. Hazáért és szabadságért tenni kell, mondják újra és újra, s ráta-